

Carmen Moldovan

Libertatea de exprimare. Garanții și responsabilități

Ghid de standarde internaționale și europene

Copyright©2018 Editura Hamangiu SRL

Editură de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale CNATDCU

Toate drepturile rezervate Editurii Hamangiu

Nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată

fără acordul scris al Editurii Hamangiu

Editura Hamangiu:

Str. Mitropolit Filaret nr. 39-39A, Sector 4, București, O.P. 5, C.P. 91

Tel./Fax: 021.336.04.43; 031.805.80.21;

Vânzări: 021.336.01.25; 031.425.42.24

E-mail: redactia@hamangiu.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MOLDOVAN, CARMEN

**Libertatea de exprimare : garanții și responsabilități : ghid de standarde
internaționale și europene / Carmen Moldovan. - București : Editura Hamangiu, 2018**
ISBN 978-606-27-1241-9

Editura
Hamangiu
2018

Cuprins

I. ASPECTE GENERALE INTRODUCTIVE	1
§1. Importanța și funcțiile libertății de exprimare	1
§2. Ce este libertatea de exprimare?	2
§3. Unde este consacrată libertatea de exprimare?	3
§4. Accesul la internet și libertatea de exprimare	4
II. LIBERTATEA DE EXPRIMARE LA NIVELUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE	9
§1. Declarația universală a drepturilor omului (1948). Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)	9
§2. Libertatea de exprimare este un drept absolut (nelimitat)?	11
§3. Are relevanță art. 19 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice pentru autoritățile din România?	15
§4. Sesizările și rapoartele Comitetului pentru Drepturile Omului	17
§5. Exemple din interpretarea Comitetului pentru Drepturile Omului	18
§6. Opinia Raportorului special pentru promovarea și protejarea libertății de opinie și de exprimare cu privire la propunerea de lege din Franța pentru combaterea știrilor false	25
§7. Alte reglementări la nivelul ONU	26
7.1. Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială	26
7.2. Dreptul publicului de a ști. Principii în legătură cu legislația privind libertatea de informare	28
III. CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI – VIZIUNEA EUROPEANĂ ASUPRA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE	30
§1. Articolul 10 din Convenția europeană a drepturilor omului	30
§2. Principii care guvernează libertatea de exprimare. Interpretarea dată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului a art. 10 din Convenție	32

§3. Caracterul de drept sinteză al libertății de exprimare	33
§4. Libertatea de exprimare este un drept absolut sau nelimitat, în viziunea europeană?	33
§5. Dispozițiile care consacră libertatea de exprimare produc efecte și în relațiile dintre indivizi sau doar în cele dintre autoritățile statului și indivizi?	34
§6. Ce se include în libertatea de exprimare?	34
6.1. Libertatea de a exprima opinii/Libertatea de opinie	34
6.2. Distincția dintre „afirmații de fapt” (fapte) și „judecăți de valoare”	36
6.3. Libertatea de a răspândi informații și idei (libertatea de informare)	37
6.4. Cui se aplică dreptul de a difuza în mod liber informații și idei?	39
6.5. Dreptul de a primi în mod liber informații și idei	39
6.6. Semnificația clauzei de autorizare a întreprinderilor de radio și televiziune	41
6.7. Dreptul de acces la informații, ca parte a dreptului de a primi informații	42
6.8. Sunt protejate și mijloacele tehnice de comunicare?	45
6.9. Ce semnifică termenii „fără frontiere” din art. 10?	46
6.10. Convenția garantează un drept la replică?	48
6.11. Noțiunea <i>fake news</i> are legătură cu libertatea de exprimare?	49
6.12. Internetul – legătura cu dreptul de a primi informații și idei	51
6.13. Curtea Europeană a Drepturilor Omului aplică internetului principiile generale ale libertății de exprimare	52
6.14. Restricțiile aplicate de Curte libertății de exprimare pe internet sunt aceleași cu cele aplicate în cazul exprimării prin mijloacele tipărite	54
6.15. Garanțiile și principiile aplicate pentru presa online	61
§7. Tipurile de discurs protejate (incluse în domeniul de protecție a libertății de exprimare)	62
7.1. Protecția ierarhizată a tipurilor de discurs	62
7.2. Discursul politic și dezbaterile politice	63
7.3. Discursul comercial	64
7.4. Presa și discursul comercial	65

7.5. Discursurile oficialilor	67
7.6. Afirmații făcute în cursul procedurilor judiciare	67
7.6.1. Afirmații ale avocaților	67
7.6.2. Afirmații ale altor participanți la procedurile judiciare	70
7.7. Protestul public	74
7.8. Mijloacele de informare în masă. Presa – „câine de pază” al societății democratice	75
7.8.1. Presa – titular al libertății de exprimare. Etica ziaristică	76
7.8.2. Problema responsabilității jurnaliștilor – ce înseamnă expresia „îndatoriri și responsabilități” din art. 10 parag. 1 din Convenție?	78
7.8.3. Principii deontologice cu privire la activitatea de presă în cadrul Consiliului European	79
7.8.4. Garanții speciale în legătură cu activitatea de presă – confidențialitatea surselor de informare	80
7.8.4.1. Protecția împotriva obligării jurnaliștilor de a dezvălui sursele de informare	80
7.8.4.2. Protecția față de perchezițiile efectuate pentru identificarea surselor de informare ale jurnaliștilor	83
7.8.5. Se aplică același grad de protecție în cazul surselor de informare a căror identitate este cunoscută?	86
7.8.6. Confidențialitatea materialelor jurnalistice și mijloacele de supraveghere în masă	89
7.8.7. Ce sancțiuni pot fi considerate legitime?	92
7.9. Exprimarea artistică	94
§8. Tipurile de discurs excluse de la protecție	94
8.1. Limitele admisibile ale exprimării criticilor	94
8.2. Discursul rasist	95
8.3. <i>Hate speech</i> (discursul urii), ca limită a libertății de exprimare	95
8.3.1. Ce se înțelege prin expresia „discurs al urii” (<i>hate speech</i>)?	95
8.3.2. De ce este importantă identificarea discursului urii?	96

8.3.3. Fundamentele interzicerii limbajului urii la nivel european. Specificul Convenției europene a drepturilor omului	98
8.3.4. Elementele analizate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului	99
8.3.4.1. Raportarea la contextul discursului	99
8.3.4.2. Raportarea la conținutul discursului	100
8.3.4.3. Discursul negaționist și revizionist	103
8.3.4.4. Alte reglementări adoptate în cadrul Consiliului Europei	105
8.3.4.5. Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței	107
8.3.5. Cadrul normativ al Uniunii Europene cu privire la rasism și xenofobie	108
§9. Identificarea ingerințelor statului în exercitarea principiului libertății de exprimare	112
9.1. Ce înseamnă termenul „ingerință” din art. 10?	112
9.2. Tipuri de restricții ce pot fi aplicate libertății de exprimare	113
9.3. Restricții prealabile asupra exercitării principiului libertății de exprimare	115
9.4. Obligațiile pozitive ce revin statelor în aplicarea restricțiilor	117
§10. Factori care influențează proporționalitatea și marja națională de apreciere în respectarea principiului libertății de exprimare	119
10.1. Ce este marja națională de apreciere?	119
10.2. Natura încălcării principiului libertății de exprimare	120
10.3. Severitatea sancțiunii încălcării principiului libertății de exprimare	122
10.4. Identificarea altor măsuri ce ar fi putut fi adoptate la nivel intern	125
10.5. Atitudinea constantă a autorităților naționale	126
§11. Cerințele de compatibilitate a ingerințelor statului în exercitarea principiului libertății de exprimare	126
11.1. Condiția legalității ingerințelor	126
11.2. Condiția legitimității ingerințelor	129
11.2.1. Presa și protecția informațiilor confidențiale	131

11.2.2. Menținerea autorității și imparțialității puterii judiciare, ca formă de restricționare specifică a principiului libertății de exprimare	136
11.2.3. Este permisă transmiterea în direct a unor procese?	137
11.2.4. Apărarea ordinii publice	137
11.2.5. Protejarea sănătății și apărarea ordinii	139
11.3. Condiția necesității ingerințelor. Principiul proporționalității	140
11.3.1. Ce se înțelege prin termenul „necesar”?	140
11.3.2. Ce înseamnă expresia „societate democratică”?	144
11.3.3. Calomnia prin presă și sancționarea delictelor de presă	150
§12. Raportul dintre libertatea de exprimare și alte drepturi fundamentale	152
12.1. Protecția reputației, ca limită a discursurilor critice, în interpretarea Curții Europene a Drepturilor Omului	152
12.1.1. Distanța dintre „declarații de fapt”/„afirmații de fapt” și „judecăți de valoare”	153
12.1.2. Satira, ca manifestare admisibilă a libertății de exprimare	162
12.1.3. Exercițarea cu bună-credință a profesiei de ziarist. Există obligația pentru ziariști de a verifica afirmațiile?	164
12.1.4. Dreptul la reputație beneficiază de protecție egală, indiferent de titular? Apărarea autorității și imparțialității puterii judecătorești	165
12.2. Raportul dintre libertatea de exprimare și dreptul la viață privată	166
12.3. Raportul dintre libertatea de exprimare și dreptul la un proces echitabil	169
12.3.1. Corelația cu dreptul la apărare	169
12.3.2. Prezumția de nevinovăție	170
12.4. Raportul dintre libertatea de exprimare și libertatea credințelor religioase	172
12.4.1. Convenția europeană garantează dreptul de a nu fi ofensat în credințele religioase?	172

12.4.2. Afirmarea dreptului de a nu fi jignit în privința credinței religioase, ca limită a libertății de exprimare _____	173
12.4.3. Care sunt diferențele dintre blasfemie și ura pe motive de religie? _____	175

IV. CARTA DREPTURILOR FUNDAMENTALE A UNIUNII EUROPENE. DIFERENȚELE FAȚĂ DE CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI _____ 180

§1. Articolul 11 din Carta drepturilor fundamentale _____	180
§2. Libertatea de exprimare prevăzută de Carta drepturilor fundamentale este un drept nelimitat sau absolut? _____	181
§3. Cui se adresează dispozițiile Cartei drepturilor fundamentale? _____	182
§4. Care sunt remediile în cazul încălcării Cartei drepturilor fundamentale? _____	182
§5. Exemple din interpretarea Curții Europene de Justiție a art. 11 din Cartă _____	183
§6. Care este raportul dintre dispozițiile Convenției europene și cele ale Cartei drepturilor fundamentale? _____	185
§7. De ce este importantă libertatea de exprimare pentru Uniunea Europeană? _____	187
§8. Libertatea de exprimare și protecția datelor personale. Dreptul la uitare _____	188

V. CONVENȚIA AMERICANĂ A DREPTURILOR OMULUI _____ 192

§1. Articolul 13 din Convenția americană _____	192
§2. Este domeniul de aplicare a principiului libertății de exprimare mai extins în Convenția americană, în raport cu alte texte internaționale? _____	193
§3. Condițiile în care pot fi aplicate restricții libertății de exprimare și deosebiri față de reglementarea europeană _____	196
§4. Exemple din interpretarea dată de Curtea Inter-Americană _____	198
§5. Dreptul la replică și dreptul de a cere rectificări _____	201
§6. Concluzie cu privire la particularitățile protecției americane a libertății de exprimare _____	202

VI. CARTA AFRICANĂ A DREPTURILOR OMULUI ȘI POPOARELOR _____ 203

§1. Specificul reglementării africane _____	203
§2. Declarația principiilor cu privire la libertatea de exprimare în Africa _____	204
§3. Cooperarea dintre Curtea Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor și UNESCO pentru protejarea libertății de exprimare _____	205
§4. Exemple din interpretarea dată de Curtea Africană _____	205
§5. Comisia Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor _____	209
§6. Raportorul Special pentru Libertatea de Exprimare și Accesul la Informații _____	209

VII. ORGANIZAȚIA PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA _____ 211

§1. Actele adoptate în cadrul OSCE cu privire la libertatea de exprimare _____	211
§2. Reprezentantul OSCE pentru libertatea presei _____	213

VIII. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ÎN CONSTITUȚIA ROMÂNIEI _____ 215

§1. Reglementarea libertății de exprimare în Constituția României _____	215
§2. Dreptul la replică _____	218
§3. Libertatea de informare _____	218

IX. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ÎN CONSTITUȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII _____ 220

§1. Specificul reglementării din sistemul juridic al Statelor Unite ale Americii _____	220
§2. Primul Amendament al Constituției Statelor Unite ale Americii _____	221
§3. Libertatea de exprimare este absolută sau relativă în Statele Unite? _____	223
§4. Inițierea aplicării Primului Amendament și a principiului libertății de exprimare _____	223
§5. Criteriul pericolului clar și iminent în aplicarea principiului libertății de exprimare _____	225

§6. Libertatea de exprimare a presei _____	227
Res. §7. Interpretarea permisivă a libertății de exprimare nu semnifică recunoașterea unui drept de a calomnia _____	228
§8. Confidențialitatea surselor de informare ale jurnaliștilor _____	230
§9. Obscenitatea – limită a aplicării principiului libertății de exprimare _____	231
§10. Principiul neutralității aplicat libertății de exprimare _____	232
§11. Calomnia colectivă – limită a libertății de exprimare _____	235
§12. Limite ale domeniului de protecție a Primului Amendament – lipsa consacrării accesului la informații și a dreptului la replică _____	236
§13. Primul Amendament și folosirea internetului și a rețelelor de socializare _____	237
§14. Principiul libertății de exprimare – particularitățile Primului Amendament față de prevederile europene _____	238
BIBLIOGRAFIE _____	241

I.

ASPECTE GENERALE INTRODUCTIVE

§1. Importanța și funcțiile libertății de exprimare

Libertatea de exprimare este un drept fundamental al omului ce are mai multe funcții sociale, pe cel puțin două planuri (colectiv și individual), deoarece reprezintă în același timp atât o **condiție esențială a societății democratice** prezente, precum și una necesară pentru existența și manifestarea libertății de gândire și pentru critica conștiinței de sine^[1].

Exprimarea opiniilor și ideilor servește realizării unui scop social, deoarece constituie un mijloc prin care persoanele interacționează unele cu altele, se destăinuie, comunică idei, opinii, gânduri și sentimente, construiesc legături, transmit mesaje în diferite forme și modalități, creează opere artistice și astfel susțin o ordine socială variată și amplă. Implicații deosebite ale libertății de exprimare se manifestă în viața politică, dar și în modalitatea de derulare a activității autorităților publice în general, deoarece aceasta are un rol esențial în formarea unei opinii publice corect informate, a voinței colective, și furnizează un mecanism eficient de comunicare cu guvernul și de verificare a acestuia.

Protejarea efectivă a libertății de exprimare prin intermediul dreptului este justificată, pe de o parte, de importanța și valoarea deosebită pe care acestea le prezintă, cu scopul de a urma crearea cadrului de exercitare și manifestare a componentelor acestora, iar, pe de altă parte, stabilește remediile ce pot fi folosite în situațiile în care existența sa este negată ori exercitarea acesteia este în mod substanțial redusă sau afectată. În aceste cazuri, se poate pune în discuție nu doar consecința juridică a nerespectării dispozițiilor legale care le consacră, ci, în funcție de natura și gravitatea încălcării, poate compromite capacitatea umană de a se dezvolta.

[1] C. MOLDOVAN, *Libertatea de exprimare. Principii. Restricții. Jurisprudență*, Ed. C.H. Beck, București, 2012.

§2. Ce este libertatea de exprimare?

Libertatea de exprimare poate fi, în general, asociată cu drepturile de comunicare și cunoaște o varietate de denumiri: *liberté d'expression*, *freedom of expression*, *freedom of speech*, *libertate de comunicare*, *libertate de informare*. Aceasta este descrisă ca libertate a cuvântului, libertate a presei, libertate de asociere și de întrunire, libertate academică și artistică^[1].

Datorită sferei cuprinzătoare a termenului *exprimare*, *cuvânt* (*speech*) și posibilității apariției de interese opuse importante, s-a manifestat o grijă deosebită cu privire la proiectarea conținutului libertăților de comunicare în toate statele cu o cultură constituțională sofisticată de protecție a drepturilor omului^[2].

Dezvoltarea internetului, a mijloacelor și tehnologiilor de comunicare^[3], care permit transmiterea de mesaje, informații și idei foarte facil, în toată lumea, fiind un spațiu liber de circulație a ideilor, influențează în mod cert mai multe drepturi și libertăți fundamentale, printre care și exercitarea libertății de exprimare.

Influența este în principiu pozitivă, prin facilitarea accesului la informații și idei, fără limite de spațiu și timp, însă aceste caracteristici pot avea și implicații negative chiar asupra libertății de exprimare, atât prin intensificarea fenomenului de dezinformare numit *fake news*, pe de o parte, cât și prin promovarea discursurilor rasiste, discriminatorii, care instigă la violență, denumite generic *hate speech* și care nu sunt incluse în domeniul de protecție a libertății de exprimare în Europa, în mod deosebit ori în Africa sau Australia. O abordare diferită se găsește în Statele Unite ale Americii, unde discursul pe care îl putem încadra în noțiunea de *hate speech*, fără a fi însoțit de acte de violență, nu este exclus de la protecția constituțională americană (reprezentată de *First Amendment* la Constituția Statelor Unite ale Americii).

^[1] J. ANDRIANTSIMBAZOVINA, H. GAUDIN, J.-P. MARGUÉNAUD, ST. RIALS, FR. SUDRE, *Dictionnaire des Droits de l'homme*, Presse Universitaire de France, Paris, 2008, p. 498-499.

^[2] FR. SCHAUER, *Freedom of Expression Adjudication in Europe and America: A Case Study in Comparative Constitutional Architecture*, *Comparative Constitutional Architecture*, Harvard University, John. F. Kennedy School of Government, Faculty Research Working Papers Series, February 2005, p. 4; ST.J. HEYMAN, *Righting the Balance: An Inquiry into the Foundations and Limits of Freedom of Expression*, Boston University Law Review, vol. 78, 1998, p. 1316.

^[3] Pentru o analiză detaliată cu privire la implicațiile internetului, a se vedea C.T. UNGUREANU, *Implicațiile Internetului în viața juridică*, în *Analele Universității „Al.I. Cuza” din Iași, Științe Juridice*, Tomul LXIII, nr. II, 2017, p. 1-20.

Având în vedere distincțiile în acest domeniu, în prezenta lucrare vom trece în revistă principalele caracteristici ale sistemului american de protecție a drepturilor omului, cu indicarea deosebirilor față de standardele comune aplicabile în Europa.

În acest context, se pune întrebarea dacă, cum și **în ce măsură poate fi controlat conținutul mesajelor și comunicărilor publice de pe internet**, în vederea limitării răspândirii de mesaje incompatibile cu principiile libertății de exprimare.

Recent, un *Raport special al Raportorului special pentru promovarea și protejarea libertății de opinie și a libertății de exprimare*, din cadrul Consiliului ONU pentru Drepturile Omului^[1], a analizat implicațiile restricționării de către state sau de către companii a conținutului afișat pe internet sau distribuit pe internet, având în vedere răspândirea largă a mesajelor de intoleranță, a dezinformării, *hate speech*, folosirea internetului pentru susținerea actelor teroriste, precum și posibilitățile existente pentru angajarea răspunderii juridice a persoanelor implicate în difuzarea unor astfel de mesaje.

Raportul nu conține măsuri cu caracter obligatoriu pentru state, ci o analiză detaliată și fundamentată asupra fenomenelor negative care influențează libertatea de exprimare pe internet, precum și asupra riscurilor pe care le poate avea asupra exercitării libertății de exprimare în cazul în care vor fi aplicate restricții disproporționate, la alegerea discreționară a autorităților statului, deoarece aplicarea cenzurii prealabile este interzisă și considerată incompatibilă cu principiul libertății de exprimare.

§3. Unde este consacrată libertatea de exprimare?

Interesul statelor de a consacra și proteja libertatea de exprimare a fost materializată prin adoptarea, la nivel internațional universal (cu aplicabilitate pentru toate statele) și la nivel regional, a unor tratate internaționale de protejare a drepturilor fundamentale în care au fost incluse și dispoziții speciale având ca obiect libertatea de exprimare. Totodată, pe lângă dispozițiile din convenții cu caracter obligatoriu pentru statele părți, în cadrul organizațiilor internaționale au fost adoptate și documente care în general poartă denumirea de rezoluții sau declarații care nu au forță

^[1] *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression*, Human Rights Council Thirty-eighth session, 18 iunie-6 iulie 2018, disponibil la adresa:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/210/19/pdf/G1821019.pdf?OpenElement> (accesat la 20 octombrie 2018).

juridică obligatorie (și sunt desemnate generic prin denumirea *soft law*), dar care sunt importante pentru definirea elementelor ce constituie libertatea de exprimare și relevă atașamentul statelor pentru valorile și drepturile consacrate.

Un astfel de exemplu este Declarația universală a drepturilor omului, adoptată la 10 decembrie 1948 de către Adunarea Generală a ONU, act internațional la care se referă toate convențiile internaționale de protecție a drepturilor fundamentale, devenind astfel un reper pentru consacrarea acestui domeniu. Din acest motiv, și prezenta lucrare va avea în vedere garantarea libertății de exprimare prin Declarația universală.

§4. Accesul la internet și libertatea de exprimare

Încă din anul 1996, Comisia Europeană a subliniat rolul și caracteristicile pe care le prezintă internetul ca mediu de comunicare și, în ciuda poziționării în timp a acestei calificări, apreciem că este relevantă și în prezent:

„O caracteristică unică a internetului este că funcționează simultan ca mediu pentru publicare și pentru comunicare. Spre deosebire de mass-media tradițională, internetul favorizează o varietate de moduri de comunicare: «unul la unul», «unul la mulți», «mulți la mulți». Un utilizator de internet poate «vorbi» sau «asculta» interschimbabil. În orice moment, receptorul mesajului poate și devine furnizor de conținut, din proprie inițiativă sau prin «republicarea» conținutului unui terț. Internetul este, prin urmare, radical diferit de difuzarea tradițională (a programelor de radio și televiziune – *n.n.*). De asemenea, acesta diferă radical de serviciile tradiționale de telecomunicație. Trecerea constantă de la «modul public» la «modul de comunicare privat» – două moduri reglementate în mod tradițional de regimuri juridice foarte diferite – constituie una dintre principalele provocări ale reglementării internetului^[1]».

Legătura dintre libertatea de exprimare și internet a constituit preocuparea constantă a mai multor instituții internaționale, în cuprinsul prezentei lucrări urmând să aducem în discuție cele mai relevante aspecte ale acestora, fie că sunt incluse în categoria *soft law* sau reprezintă interpretări date

[1] Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *Illegal and harmful content on the Internet*, 16.10.1996, COM(96) 487, p. 8, <http://aei.pitt.edu/5895/1/5895.pdf> (accesat la 20 octombrie 2018).

de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, ca instanță reprezentativă în privința protejării libertății de exprimare în spațiul juridic european.

La nivel internațional nu a fost adoptat un tratat internațional comprehensiv care să reglementeze aspectele juridice ale utilizării internetului, așadar, este dificil de afirmat dacă încheierea unui astfel de instrument este posibilă sau în mod real utilă în prezent, având în vedere apariția mai multor instrumente *soft law* la nivel universal și regional, ce tratează diferite niveluri ale interacțiunii internetului în raporturile juridice dintre particulari, cu un pronunțat caracter de interdisciplinaritate.

În anul 2011, Raportorul Special pentru promovarea și protejarea dreptului la libertatea de opinie și de exprimare^[1], din cadrul Consiliului pentru Drepturile Omului al Organizației Națiunilor Unite, Frank La Rue, a subliniat faptul că accesul la internet nu este încă recunoscut ca un drept al omului, dar că statelor le revine obligația pozitivă de a crea un mediu favorabil care să permită exercitarea dreptului la libertatea de exprimare și de opinie de către toate persoanele, ceea ce implică stabilirea unor politici efective și concrete care să asigure accesul universal la internet^[2].

Această poziție accentuează importanța internetului în prezent, dar și necesitatea de adaptare la noile cerințe. Analizând implicațiile textului art. 19 din Declarația universală a drepturilor omului și din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, prin includerea mențiunii că orice persoană are dreptul să se exprime prin orice fel de mijloace media, Raportorul Special a subliniat că la momentul redactării dispozițiilor analizate, s-a avut în vedere includerea și adaptarea viitoarelor evoluții ale mijloacelor tehnice prin care persoanele își vor putea exercita dreptul la libertatea de exprimare, prin urmare, cadrul general al drepturilor omului a rămas relevant și în egală măsură aplicabil și formelor de comunicare din prezent, inclusiv în ceea ce privește internetul^[3].

[1] *Report of the Special Rapporteur to the General Assembly on the right to freedom of opinion and expression exercised through the Internet*, A/66/290, 10.08.2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/449/78/PDF/N1144978.pdf?OpenElement> (accesat la 20 octombrie 2018).

[2] *Report of the Special Rapporteur to the General Assembly on the right to freedom of opinion and expression exercised through the Internet*, A/66/290, 10.08.2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/449/78/PDF/N1144978.pdf?OpenElement> (accesat la 20 octombrie 2018).

[3] *Report of the Special Rapporteur to the General Assembly on the right to freedom of opinion and expression exercised through the Internet*, A/66/290, 10.08.2011, par. 21, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/449/78/PDF/N1144978.pdf?OpenElement> (accesat la 20 octombrie 2018).

Din cuprinsul concluziilor Raportului Special, rezultă că legătura de conexitate dintre libertatea de exprimare și elementele sale componente și internet este neechivocă și nu necesită practic nicio demonstrație. Ca o recunoaștere și subliniere a acestei intercondiționări, Comitetul pentru Drepturile Omului din cadrul Organizației Națiunilor Unite (Human Rights Committee), în cadrul *Comentariului general nr. 34 la art. 19 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*^[1], din 2011, care a înlocuit *Comentariul general nr. 10* la același articol, a atras atenția statelor părți la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice asupra evoluției tehnologiilor informației și comunicațiilor, cum sunt internetul și sistemele electronice mobile de diseminare a informațiilor, care au modificat comunicarea din întreaga lume și au creat o rețea globală a schimbului de idei și opinii ce nu se bazează pe intermediarii tradiționali ai mass-media^[2], constatări ce nu sunt caracterizate prin elemente de noutate.

În schimb, Comitetul pentru Drepturile Omului prevede că statele ar trebui să ia toate măsurile pentru a proteja independența acestor noi mijloace și a asigura accesul indivizilor la acestea, ceea ce reprezintă o abordare nouă din partea unor instituții internaționale, urmare a conștientizării influenței internetului în foarte multe aspecte ale interacțiunii umane și a modalităților de încheiere a raporturilor juridice din anumite domenii, inclusiv în ceea ce privește exercitarea libertății de exprimare, informare și de opinie.

Această menționare expresă în cuprinsul *Comentariului general nr. 34*, deși poate părea firească, nu trebuie neglijată ca semnificație, deoarece **în domeniul de aplicare a art. 19 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile este inclusă nu doar libertatea de exprimare**, ci și mijloacele tehnice prin care aceasta este exercitată, ceea ce subliniază legătura foarte strânsă dintre internet și exprimare, legătură ce determină un nivel de protecție sporit în cazul exprimării pe internet, în comparație cu protejarea doar a libertății de exprimare^[3].

Pentru o expunere detaliată a dezbaterilor care au avut loc la negocierea Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice și a conținutului art. 19, a se vedea M. LAND, *Toward an International Law of the Internet*, în *Harvard International Law Journal*, vol. 54, nr. 2/2013, p. 404-407.

^[1] Human Rights Committee, *General comment No. 34. Article 19: Freedoms of opinion and expression* (CCPR/C/GC/34), 102nd session, Geneva, 11-29 iulie 2011. Textul este disponibil la adresa: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> (accesat la 20 octombrie 2018).

^[2] A se vedea paragraf. 11 și 12 din *Comentariul general nr. 34*.

^[3] M. LAND, *op. cit.*, p. 394.

Aceeași perspectivă a fost afirmată și în **cadrul UNESCO**^[1], care a recunoscut potențialul de dezvoltare și evoluție al internetului, precum și faptul că reprezintă o resursă fără precedent de informații, ce deschide noi oportunități pentru comunicare și, în acest context, apare firească aplicarea principiilor libertății de exprimare și a drepturilor omului pentru comunicarea pe internet și pentru toate tipurile de platforme media, deoarece acestea vor contribui la dezvoltarea democrației și a dialogului^[2], astfel că Organizația promovează **ideea universalității internetului, cu respectarea regulilor drepturilor omului**. Această idee este completată de afirmația Consiliului pentru Drepturile Omului din cadrul ONU, că **aceleași drepturi protejate offline trebuie să fie protejate și online**, în mod special, libertatea de exprimare, care se aplică indiferent de frontiere și prin orice tip de mijloace de comunicare, la alegere, astfel cum se prevede în art. 19 din Declarația universală a drepturilor omului și din Pactul privind drepturile civile și politice^[3].

Urmând aceeași concepție, la nivelul Consiliului Europei, *Recomandarea Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la libertatea internetului*^[4] din 2016, menționează că dispozițiile Convenției europene a drepturilor omului se aplică atât pentru discursurile offline, cât și pentru cele online, și că statelor membre ale Consiliului Europei le revin obligații negative și pozitive pentru respectarea, protejarea și promovarea drepturilor și libertăților fundamentale pe internet^[5].

În sensul acestei Recomandări, noțiunea de **libertate a internetului** semnifică exercitarea pe internet a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și protejarea lor în conformitate cu Convenția europeană și cu Pactul internațional privind drepturile civile și politice, astfel că statele membre ale Consiliului Europei trebuie să implementeze

^[1] Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură.

^[2] United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Freedom of Expression and the Internet*, 2016, p. 17-20, disponibil la adresa: <https://en.unesco.org/themes/freedom-expression-internet> (accesat la 20 octombrie 2018).

^[3] Human Rights Council, *The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet*, A/HRC/20/L.13, 29 iunie 2012, disponibilă la adresa:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G12/147/10/PDF/G1214710.pdf?OpenElement> (accesat la 20 octombrie 2018).

^[4] A se vedea *Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom, Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd meeting of the Ministers' Deputies*, disponibilă la adresa:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415fa (accesat la 20 octombrie 2018).

^[5] *Idem*, paragraf. 1.

standardele Convenției și ale Consiliului în privința internetului^[1] ce trebuie să stea la baza înțelegerii internetului și implicațiilor acestuia, de o manieră extensivă.

La nivelul Uniunii Europene, Consiliul a subliniat caracterul de interconținere dintre libertatea de exprimare și informare și celelalte drepturi fundamentale, dar și necesitatea protejării acestora și în mediul online, printr-un ghid adoptat în anul 2014, *EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline*^[2], instrument juridic *soft law* a cărui relevanță este conștientizarea implicațiilor juridice ale internetului în privința exercitării libertății de exprimare și de informare și aplicarea standardelor internaționale deja stabilite în această privință.

^[1] *Idem*, parag. 1. Comitetul de Miniștri a adoptat mai multe recomandări și declarații în domeniul libertății comunicării pe internet. Astfel, *Declarația cu privire la drepturile omului și statul de drept în societatea informațională*, CM (2005)56 din 13 mai 2005, recunoaște în preambul că „accesul limitat sau lipsa de acces la [tehnologiile informației și comunicației (TIC)] pot priva persoanele de capacitatea de a-și exercita pe deplin drepturile lor fundamentale”. În cuprinsul Declarației se stipulează că libertatea de exprimare, de informare și de comunicare trebuie respectată într-un mediu digital la fel ca într-un mediu non-digital și că nu trebuie supusă altor restricții decât cele prevăzute la art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului pentru simplul motiv că se exercită în format digital. Aceeași cerință a fost anterior precizată în cuprinsul *Declarației „Libertatea comunicării pe Internet”*, adoptată de Comitetul de Miniștri la 28 mai 2003, la a 840-a reuniune a Delegațiilor Miniștrilor, în care este menționat principiul conform căruia statele membre nu ar trebui să supună conținutul difuzat pe Internet unor restricții care le depășesc pe cele aplicabile altor mijloace de difuzare de conținut.

Recomandarea CM/Rec(2007)16 cu privire la măsurile de promovare a valorii serviciului public al internetului, adoptată în 2007 de către Comitetul Miniștrilor, a analizat probleme legate de accesibilitatea internetului și categoriile de restricții permise. *Recomandarea CM/Rec(2007)11* privind promovarea libertății de exprimare și de informare în noul mediu de informare și de comunicare a subliniat ideea libertății de comunicare pe internet.

Recomandarea CM/Rec(2008)6 din 2008, a Comitetului de Miniștri cuprinde liniile directoare cu privire la utilizarea și controlul filtrelor de internet pentru a exercita și a se bucura pe deplin de libertatea de exprimare și informare. *Recomandarea CM/Rec(2012)3 privind protecția drepturilor omului în contextul motoarelor de căutare*, adoptată la 4 aprilie 2012, subliniază că „motoarele de căutare permit publicului din întreaga lume să caute, să primească și să comunice informații, idei și alte conținuturi, și în special să aibă acces la cunoștințe, să participe la dezbateri și la procesele democratice”.

^[2] Council of the European Union, *EU Human Right. Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline*, Foreign Affairs Council meeting, 12 mai 2014, disponibilă la adresa:

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf (accesat la 20 octombrie 2018).

II.

LIBERTATEA DE EXPRIMARE LA NIVELUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE

§1. Declarația universală a drepturilor omului (1948). Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)

În dreptul internațional al drepturilor omului, libertatea de exprimare reprezintă un drept esențial, însă nu are cu caracter nelimitat, fiind posibilă restricționarea exercitării acestuia, în cazurile și cu respectarea condițiilor prevăzute de reglementările internaționale sau naționale. O caracteristică generală a instrumentelor internaționale ce garantează libertatea de exprimare constă în structura dispoziției care le consacără normativ, în sensul că odată cu descrierea conținutului dreptului sunt reglementate și clauzele limitative ale exercitării acestuia.

Având în vedere că unul dintre principiile și scopurile existenței Organizației Națiunilor Unite este protejarea drepturilor și libertăților fundamentale^[1], că

^[1] Acest principiu este menționat în mod expres în art. 1 pct. 3 din Carta Organizației Națiunilor Unite în următoarea formulare: „*Scopurile Națiunilor Unite sunt următoarele: (...) 3. Să realizeze cooperarea internațională în rezolvarea problemelor internaționale cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, în promovarea și încurajarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.*”

Carta Națiunilor Unite a fost semnată la San Francisco la 26 iunie 1945, la încheierea Conferinței Națiunilor Unite, și a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945. Amendamentele la art. 23, 27 și 61 ale Cartei au fost adoptate de Adunarea Generală la 17 decembrie 1963 și au intrat în vigoare la 31 august 1965. Un alt amendament la art. 61 a fost adoptat de Adunarea Generală la 20 decembrie 1971 și a intrat în vigoare la 24 septembrie 1973. Amendamentul la art. 109 adoptat de Adunarea Generală la 20 decembrie 1965, a intrat în vigoare la 12 iunie 1968. Amendamentul la art. 23 sporește de la unsprezece la cincisprezece numărul membrilor Consiliului de Securitate. Amendamentul la art. 27 dispune că hotărârile Consiliului de Securitate în probleme de procedură să fie luate cu votul afirmativ a nouă membri (anterior șapte), iar hotărârile sale asupra oricăror alte chestiuni să fie luate cu votul afirmativ a nouă membri (anterior șapte), cuprinzând și voturile concordante ale celor cinci membri permanenți ai Consiliului. Amendamentul la art. 61, care a intrat în vigoare la 31 august 1965, sporește de la optsprezece la douăzeci și șapte numărul membrilor Consiliului Economic și Social. Următorul amendament la acest articol, care a intrat în vigoare la 24 septembrie 1973, sporește de la douăzeci și șapte la cincizeci și patru numărul membrilor Consiliului. Amendamentul la art. 109, care